

УДК 347.91

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.01>**Наталія Василина,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри правосуддя

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МЕХАНІЗМ УРЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СПОРУ

У статті досліджуються питання змісту поняття «цивільно-правовий спір», механізму врегулювання цивільно-правового спору, що включає такі стадії, як здійснення провадження, їх характеристика, методика уникнення спору, його врегулювання та виконання досягнутих сторонами домовленостей. Змістом цивільно-процесуального спору є спір, який виникає внаслідок відсутності згоди суб'єкта цивільного права щодо умов виконання тих чи інших прав або обов'язків, що випливають з закону чи договору. Слід наголосити на тому, що спір виникає винятково під час виконання умов договору чи іншого правочину, за інших умов договір не можна вважати укладеним.

Провадження щодо врегулювання цивільно-правового спору складається з чотирьох стадій, а саме: підготовчої, проведення прямих переговорів, укладання та підписання досягнутих домовленостей сторонами та виконання досягнутих домовленостей. Неможливість сторонами самостійно врегулювати цивільно-правовий спір є підставою для можливого залучення ними третьої особи – посередника, медіатора тощо. При цьому в якості посередника сторони можуть залучити адвоката, нотаріуса, медіатора, а у разі якщо однією стороною подано позов до суду, і суддю. В такому разі спір вже вирішується з дотриманням норм матеріального та процесуального права або за правилами, завчасно встановленими сторонами для врегулювання конкретних питань.

Завданням посередника є сприяння досягненню взаєморозуміння між сторонами без втручання у зміст домовленостей і рішення, що має бути ними досягнуто. Тобто метою посередника є організація самого процесу врегулювання спору та спрямування їх намірів саме на досягнення консенсусу.

Неможливість врегулювання спору шляхом здійснення провадження щодо врегулювання цивільно-правового спору в позасудовому порядку відкриває сторонам шлях для звернення до третейського суду (арбітражного) або суду загальної юрисдикції для його вирішення. При цьому навіть у разі звернення до суду сторони цивільно правового спору не позбавляються права на його врегулювання шляхом укладення мирової угоди (договору про примирення).

Ключові слова: провадження, врегулювання, факультативна стадія цивільного судочинства, медіатор, посередник.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми викликана важливістю дослідження питань врегулювання цивільно-правового спору в межах розвитку його судового та позасудового врегулювання. Розвиток судового та позасудового врегулювання цивільно-правових спорів залежить від стану наукових доробок в цій сфері, аналізу наявних практик, напрацювання певних рекомендацій тощо. Задля дослідження означених питань також важливим є розкриття змісту поняття «цивільно-правовий спір», з огляду на правильне розуміння предмету спору.

Аналіз останніх досліджень. Питання наукового осмислення реалізації процесів медіації, врегулювання цивільно-правових спорів за участю судді, нотаріуса частково розкриваються в роботах Е. Carroll, К. Maskie, Д.Д. Лупеника, М.М. Дякович, Н.О. Киреевої, О.С. Можайкіна. Так, зокре-

ма, О.С. Можайкіною запропоновано до обговорення порівняльний аналіз медіації та Collaborative Law [1, с. 55]. Водночас сьогодні відсутні комплексні дослідження фахівців щодо здійснення проваджень врегулювання цивільно-правових спорів як в судовому, так і в позасудовому порядку.

Метою статті є – розкрити зміст поняття «цивільно-правовий спір», надати визначення поняттю «провадження щодо врегулювання цивільно-правового спору», визначити стадії провадження щодо врегулювання цивільно-правового спору та методику їх проходження.

Виклад основного матеріалу. Домовленість сторін щодо укладання правочину, взаємного виконання законодавчих приписів має відображати вільне волевиявлення сторін на досягнення певних результатів. Крім того, волевиявлення сторін за своїм змістом

мають бути взаємовигідними та забезпечувати інтереси кожної сторони, не порушуючи при цьому прав та інтересів інших.

У випадках встановлення правил поведінки законом слід виходити з того, що правова норма є певним приписом, що обумовлює однакові та загальні межі для виміру та соціально необхідної оцінки поведінки кожного члена суспільства [2, с. 108]. Отже, норма є вимогою щодо типової моделі поведінки особи, окреслюючи при цьому межі її можливості та обов'язковості, спрямовуючи діяльність особи в напрямку, що відповідає тим інтересам суспільства.

Слід погодитись з позицією А.С. Васильєва щодо дуалістичної природи поняття норми права. Так, ним виділяється право об'єктивне як сукупність загальнообов'язкових правил поведінки, що має свій вираз у системі юридичних норм, закладених Конституцією та законодавчими актами, та суб'єктивне право, що належить конкретній особі, тобто визначена законом можливість певного прикладу поведінки в конкретних правовідносинах [3, с. 230].

Відповідно до статті 11 Цивільного кодексу України серед підстав виникнення цивільних прав та обов'язків визначені договори та інші правочини. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події [4]. З огляду на те, що цивільні обов'язки виконуються у межах, встановлених договором або актом цивільного законодавства, а їх виконання забезпечується засобами заохочення та відповідальності, які встановлені договором або актом цивільного законодавства, саме їх невиконання або неналежне виконання породжує спір.

Враховуючи наведене, слід зазначити, що цивільно-правовим спором є спір, який виникає внаслідок відсутності згоди суб'єкта цивільного права щодо умов виконання тих чи інших прав або обов'язків, що впливають з закону чи договору.

Якщо йдеться про виконання умов договору чи іншого правочину, то спір виникає саме на момент його виконання, за інших умов договір не можна вважати укладеним.

Першим етапом виходу зі спору є його уникнення, не доводячи його до протистояння. При цьому ми розуміємо, що в такому разі частіше за все йдеться не стільки про врегулювання спору, скільки про відтермінування його на певний час.

Якщо уникнути спору не можливо, сторонами мають бути проведені прямі переговори. Під час проведення перего-

ворних процесів більшість спірних питань можуть бути відрегульовано, знято емоційну напруженість сторін тощо. На цьому етапі сторони часто використовують обмін претензіями, відзивами, запереченнями та пропозиціями.

У разі якщо сторони самостійно не можуть досягнути згоди, ними залучається третя особа – посередник, медіатор тощо. При цьому як посередника сторони можуть залучити адвоката, нотаріуса, медіатора, а у разі якщо однією стороною подано позов до суду, і суддю. В такому разі спір уже вирішується з дотриманням норм матеріального та процесуального права або за правилами, завчасно встановленими сторонами для врегулювання конкретних питань.

Завданням посередника є сприяння досягненню взаєморозуміння між сторонами без втручання у зміст домовленостей і рішення, що має бути ними досягнуто. Тобто метою посередника є організація самого процесу врегулювання спору та спрямування їхніх намірів саме на досягнення консенсусу.

Якщо врегулювати спір шляхом прямих переговорів або за участю посередника неможливо, сторони звертаються до суду третейського (арбітражного) або суду загальної юрисдикції для його вирішення. При цьому навіть у разі звернення до суду сторони цивільно правового спору не позбавляються права на його врегулювання шляхом укладення мирової угоди (договору про примирення).

Слід зазначити, що врегулювання спору та його вирішення є поняттями не тотожними. Так, вирішення спору передбачає складну, багатостадійну процедуру, спрямовану на усунення джерела конфлікту сторін, повне або часткове задоволення прав та інтересів контрагентів в умовах, коли сторони не лише не сприяють одна одній в успішному вирішенні предмету спору, а навпаки докладають максимум зусиль для затягування конфлікту або ж вирішення його винятково у власних інтересах.

Своєю чергою врегулювання спору передбачає активні дії сторін, спрямовані на досягнення домовленостей щодо спірних питань, при цьому таке примирення має бути добровільним. Врегулювання спору є певним компромісом, що досягається сторонами з метою недопущення більших втрат (емоційних, матеріальних, людських, часових тощо) внаслідок затягування конфлікту.

Отже, під провадженням щодо врегулювання цивільно-правового спору слід розуміти встановлений законом або сторонами спору порядок досягнення консенсусу щодо умов виконання домовленостей. При цьому

встановлений законом порядок притаманний саме юрисдикційним органам (судам загальної юрисдикції, третейським (арбітражним) судам). Під час врегулювання спору юрисдикційними органами обов'язковим є суворе дотримання процесуального порядку досягнення консенсусу та його закріплення. Так, під час врегулювання спору за участю судді процесуальний порядок провадження закріплений главою 4 розділу III Цивільного процесуального кодексу України [5]. Слід зазначити, що питання можливого врегулювання спору за участю судді вирішується судом під час підготовчого провадження на підготовчому засіданні, тобто до початку судового розгляду. Так, відповідно до пункту 2 статті 197 Цивільного процесуального кодексу України суд з повідомленням учасників справи з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді. У разі отримання згоди від сторін суд призначає проведення процедури врегулювання спору за участю судді шляхом постановлення відповідної ухвали, якою одночасно зупиняє провадження у цивільній справі.

Метою процедури примирення за участю судді є мирне врегулювання цивільно-правового спору, укладення мирової угоди та закриття провадження у цивільній справі.

Стадією цивільного судочинства вважається визначена цивільним процесуальним законодавством сукупність процесуальних дій суду та інших учасників судового процесу, об'єднаних конкретною процесуальною метою. З огляду на це врегулювання спору за участю судді слід вважати стадією цивільного судочинства. Водночас, з урахуванням того, що вона не є обов'язковою і відбувається винятково за згодою сторін та за умови відсутності серед учасників справи третіх осіб із заявленням самостійних вимог, її слід вважати факультативною.

Отже, примирення сторін за участю судді є самостійною, відокремленою, факультативною стадією цивільного судочинства, провадження в якій здійснюється винятково за згодою сторін з дотриманням цивільного процесуального законодавства.

Провадження щодо примирення в неюрисдикційному порядку не має чітко визначеної законодавством регламентації її проведення і встановлюється винятково за домовленістю сторін. Незважаючи на те, що провадження щодо примирення здійснюється в порядку, визначеному сторонами примирення, воно є спробою забезпечення сторонами належної реалізації норм цивільного

законодавства (норм матеріального права). Тобто визначення предмету спору, сукупності норм права, що безпосередньо регулюють вказані правовідносини, основний акцент в яких робиться саме на визначення прав і обов'язків учасників провадження.

Першочерговим завданням провадження примирення є встановлення джерела спору. Для його з'ясування необхідним є правильне визначення сторін спору, обставин справи, суті спору (зміст претензій та заперечень), можливих шляхів врегулювання спору, який саме сторонній вплив є необхідним для врегулювання спору та на який результат розраховують сторони.

Якщо врегулювання спору відбувається за участю судді, то з огляду на матеріали цивільної справи суд має визначитися, зокрема, з тим, які саме питання він має поставити сторонам щодо змісту правовідносин, підстав та предмету позову, змісту заперечень тощо.

Якщо примирення відбувається в позасудовому порядку, чітке розуміння цих питань покладається безпосередньо на сторони. Зокрема, сторони можуть стикатися з різним розумінням предмету спору, а звідси й категоричне несприйняття обставин, якими обґрунтовуються претензії та заперечення. Отже, самостійно або за участю третьої особи (медіатора) сторони мають утворити умови, за яких ними будуть надані відповіді щодо суті взаємних претензій, чіткого розуміння власних інтересів, структуровано зміст спору та окреслено «червоні лінії», за якими вони мають досягнути консенсусу, а також запропонувати можливі альтернативні варіанти виходу із конфлікту та прийняття оптимального рішення.

Е. Carroll та К. Maskie пропонують визначати три стадії медіації, а саме: підготовчу, обмін інформацією та ведення перемовин [6, с. 66]. Водночас професор К.Г. Шліффен переконаний, що таких стадій є чотири, а саме: попередня стадія (звернення сторін до медіатора, оцінка медіатором спору, забезпечення організаційних питань), установча стадія (презентація медіатором організаційних питань ведення перемовин, отримання згоди сторін на проведення врегулювання спору, врегулювання фінансових питань, що пов'язані з організацією процесу примирення, укладання договору про медіацію), основну стадію (під час якої забезпечується отримання інформації від сторін, визначення питань для обговорення, пошук можливих варіантів вирішення) та заключна стадія (на якій сторонами укладається та підписується договір та визначаються правила контролю за дотриманням його умов) [7, с. 186].

Частково погоджуючись з наведеною класифікацією, вважаємо за необхідне зауважити наступне.

Зважаючи на те, що врегулювання цивільно-правового спору сьогодні вже не є винятковою компетенцією медіаторів, правила, за якими мають провадитись процедури примирення, мають бути максимально уніфіковані. Врегулювання спору за участю судді, нотаріуса, адвоката, медіатора повинні відповідати основним вимогам, а саме прискорення процедури порівняно з судовим процесом, волевиявлення сторін на її проведення, відносно здешевлення процедури, досягнення сторонами компромісу та швидке добровільне виконання досягнутих домовленостей.

Отже, перша стадія врегулювання спору, а саме підготовча, має включати в себе не лише звернення однієї сторони спору, а й отримання згоди другої сторони на відкриття провадження щодо врегулювання спору, надання сторонами повної інформації щодо суті спору, визначення кола учасників справи, з'ясування предмету спору, змісту претензій і заперечень, надання правої оцінки обставинам справи, якими сторони обгрунтовують власні вимоги та заперечення, напрацювання можливих шляхів для досягнення сторонами консенсусу. На цій стадії вирішуються організаційні та фінансові питання проведення врегулювання спору, сторони мають можливість додаткового обміну інформацією, проведення як спільних нарад, так і нарад за відсутності іншої сторони, отримати від судді, нотаріуса, адвоката інформацію щодо аналогічних спорів та можливих шляхів їх вирішення.

Наступною стадією є стадія проведення прямих переговорів сторін, з урахуванням вже отриманої та опрацьованої ними інформації, узгодження позицій та напрацювання змісту домовленостей.

Третьою стадією ми визначаємо стадію укладання та підписання досягнутих домовленостей сторонами. При цьому явною перевагою в цьому разі є проведення врегулювання спору за участю судді та нотаріуса, зважаючи на те, що укладену сторонами мирову угоду суд затверджує шляхом постановлення відповідної ухвали, а нотаріус має право на його посвідчення, що своєю чергою забезпечує досягнутим домовленостям сторін публічного визнання та не потребує додаткового доказування на майбутнє.

Останньою стадією має стати стадія виконання досягнутих домовленостей. Виконання домовленостей є важливою стадією врегулювання спору, зважаючи на мету, декларовану сторонами врегулювання спору.

Виконання домовленостей сторонами є важливим і обов'язковим з огляду на те, що основною метою врегулювання спору є не лише досягнення певних домовленостей сторонами щодо їх взаємних прав та обов'язків, а і їх належна реалізація. Тобто лише належна реалізація сторонами досягнутих домовленостей є реальним виходом сторін з конфлікту.

Висновки

З огляду на вищевикладене слід зазначити, що змістом цивільно-процесуального спору слід визнавати розбіжності у розумінні сторонами процесів реалізації власних прав та обов'язків, що випливають з закону чи договору, а отже, відмову від їх виконання. При цьому під провадженням щодо врегулювання цивільно-правового спору слід розуміти встановлений законом або сторонами спору порядок досягнення консенсусу щодо умов виконання домовленостей, що складається з чотирьох стадій, а саме: підготовчої, проведення прямих переговорів, укладання та підписання досягнутих домовленостей сторонами та виконання досягнутих домовленостей.

Зважаючи на важливість розвитку форм врегулювання цивільно-правових спорів та подальшого виконання досягнутих домовленостей, подальшому дослідженню підлягають переваги та недоліки кожної з форм та шляхи їх вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Можайкіна О.С. Деякі аспекти співвідношення медіації та Collaborative Law у вирішенні цивільно-правових спорів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №1. С. 54–58.
2. Момов В. Норма и мотив поведения. *Вопросы философии*. 1972. №8. С. 108–109.
3. Основи права и государства в вопросах и ответах /под общ. ред. А.С. Васильева. Харьков, 2002. 628 с.
4. Цивільний кодекс України. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/stru#Stru>.
6. Carroll E. International mediation – the art of business diplomacy / E. Carroll, K. Mackie. 2 edition. Kluwer Law International, Tottel, 2006. 187 p.
7. Грефин фон Шлифтен К., Вегманн Б. Медиация в нотариальной практике (альтернативные способы разрешения конфликтов). Перевод с нем. Трушниковой С.С. Wolters Kluwer, 2005. 372 с.

The paper is devoted to the content of the concept of "civil dispute", the mechanism of settlement of civil dispute, including the stages of production, their characteristics, methods of dispute avoidance, its settlement and implementation of agreements reached by the parties. The author emphasized on that the content of a civil procedure dispute is a dispute arising from the lack of consent of the subject of civil law on the conditions of performance of certain rights or obligations arising from the law or the contract.

The author noted that the dispute arises only when the conditions of the contract or other transaction, other conditions of the contract can not be considered concluded. The paper focuses on that civil law proceedings consist of four stages, namely: preparatory proceedings, direct negotiations, conclusion and signing of agreements reached by the parties and implementation of agreements reached. The inability of the parties to independently settle the civil law dispute is the basis for the possible involvement of a third party - mediator, mediator, etc. At the same time, the parties may engage an attorney, a notary, a mediator, and if one of the parties has filed a lawsuit in court and a judge. In this case, the dispute is already resolved in accordance with the substantive and procedural law or the rules of the parties' predetermined settlement of specific issues.

The author analyzed that the task of the mediator is to promote mutual understanding between the parties, without interfering in the content of agreements and decisions, and should be achieved by them. That is, the purpose of the mediator is to organize the very process of dispute resolution and to direct their intentions precisely to achieving consensus.

In conclusion the author said that the impossibility of dispute resolution through the implementation of civil law dispute settlement proceedings in an extrajudicial manner opens the way for the parties to appeal to the court of arbitration (arbitration) or the court of general jurisdiction for its decision. Thus, even in case of the reference to court the parties of civil-law dispute are deprived of the right to its settlement by conclusion of the settlement agreement (agreement on reconciliation).

Key words: proceedings, settlements, the optional stage of civil proceedings, mediator, mediator.

